

DOI: 10.31548/hspedagog14(3).2023.131-136

УДК: 349.6

ЗМІНА КЛІМАТУ: ЕКОЛОГІЧНА ТА ПРАВОВА СКЛАДОВА**ХАРЧУК О. О.**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри
філософії та міжнародної комунікації**Національний університет біоресурсів і природокористування України**

E-mail: kharchuk_alex@ukr.net

ORCID: 0000-0002-0552-8205

Анотація. При написанні статті було здійснено аналіз актуальних аспектів реформування міжнародно-правового механізму у протидії зміні клімату. Наразі дане питання є найбільш дискусійним у міжнародній спільноті. Проблемність дослідження обумовлена тим, що існування людства та загалом життя на планеті опинилося під загрозою. В роботі наведено проблемні аспекти та перспективи практичного удосконалення міжнародного механізму кліматичного співробітництва. Розкрито основні аспекти дієвості міжнародно-правового інструментного та інституційного механізму. Основним завданням роботи є аналіз екологічної та правової засад функціонування міжнародно-правового механізму у протидії зміні клімату.

Ключові слова: міжнародно-правовий механізм, зміна клімату, реформування механізму, кліматичне співробітництво.

Актуальність (Introduction).

Останні десятиліття дедалі гостріше спонукають людство шукати шляхи подолання прірви, яка утворюється між екстенсивним економічним розвитком та, як результат, незворотнім впливом на навколишнє середовище. Незважаючи на чисельні намагання знайти спільний знаменник питання не втрачає своєї гостроти. Проведення численних засідань на міжнародному і національному рівнях, форумів спрямованих на пошук шляхів оптимального економічного розвитку та спроби напрацювати універсальну стратегію подолання незворотніх екологічних змін через впровадження безпосередніх зобов'язань, якщо не зазнають поразки, то принаймні не свідчать про стійке бажання держав брати на себе чіткі міжнародні зобов'язання. Протидія змінам клімату наштовхується на опір з боку економічних інтересів самих же держав. Це веде до посилення диспропорцій економічного розвитку із ресурсними можливостями розвинених держав і технологіч-

ними можливостями держав, що розвиваються. Позитивною домінантою союдогення має стати невідворотність розуміння необхідності протидії зміні клімату через економічну, інноваційну та природоохоронну складову. Тенденція розвитку міжнародного правового регулювання відносин у економічній та кліматичній сферах засвідчує дедалі більше занепокоєння держав з цього питання та постійні спроби дійти взаємоприйнятних домовленостей з цих питань. Фактично мова має йти про формування нової парадигми людського розвитку, яка має органічно поєднувати економічний розвиток і антропогенний вплив на навколишнє середовище.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Питанню глобальної зміни клімату приділяли увагу порівняно невелика кількість таких вітчизняних вчених, як: Н.І. Андрусевич, А.Ю. Лопатинська, М.М. Микієвич, Н.М. Удод, В.Я. Шевчук, М.В. Шульга. Значно більше висвітлено

в працях зарубіжних вчених, які досліджували вплив та наслідки кліматичних змін на міжнародний правопорядок, зокрема це: Л. Бернштейн, П. Бош, Є. Волленберг, К. Енжель, Б. Кемпбел, Р. Кріст, К. МакГрафа, Дж. Нельсон, Д. Оуена, К. Райде, Дж. Сетіара, Н. Стерн, Ф. Торнтон, Дж. Хансен, У. Харе, М. Херреро, А. Чаллінор.

Мета (Purpose). Мета статті полягає у дослідженні ролі економічного та правового регулювання питання діяльності держав у протидії зміні клімату.

Методи (Methods). У процесі написання статті були використані методи аналізу, порівняння, історично-аналітичний, систематизації та теоретичного узагальнення.

Результати (Results). Співпраця держав у питанні протидії зміні клімату не може очікувати доки домовляться дипломати. Такі взаємовідносини повинні бути вибудовані в межах зрозумілого та юридично обов'язкового міжнародно-правового механізму, який носитиме комплексний та взаємопов'язуючий характер. Так, зміна клімату впливає не лише на екосистеми світу загалом але й зокрема на економічне зростання держав, охорону здоров'я, посилює невідповідність розвитку розвинених держав та тих, які розвиваються, сприяє розвитку хвороб людства, що пов'язані із глобальним потеплінням та призводить до «кліматичного різноманіття» різних географічних регіонів світу, що зумовлює кліматичну міграцію. Саме для подолання вищенаведеного, як ніколи, гостро постало питання правового вирішення цих питань для уникнення невідворотних змін. Право – це той інструмент, який дозволяє створити зрозумілі, загально-визнані та передбачувані правила міждержавних відносин. Водночас питання протидії змінам клімату доволі комплексна система норм, яка відрізняється глибоким взаємопроникнення до інших,

вже сформованих галузей і сфер людської діяльності. Власне такий комплексно-міждисциплінарний характер становить виклик, оскільки нерозривно пов'язаний із неможливістю об'єднання всіх кліматичних питань у рамках якогось одного загальногалузевого підходу, пов'язаного із вирішенням питання впливу на природне середовище. Отже, як право так і кліматичні зміни носять взаємопроникаючий характер, оскільки стосуються різних питань соціальних, економічних, правових, екологічних та ін. Так само, якщо говорити про правову складову, то питання кліматичних змін не обмежується виключно національним чи міжнародним правом, оскільки нерозривно пов'язане з міжнародними дво- та багатосторонніми договорами, звичаями, прецедентним правом, внутрішнім законодавством держав та іншими засобами як-то національні стратегії, порядки денні чи державні політики. Вищенаведене поєднання засвідчує складність міжнародно-правового регулювання цього питання адже лише сама чисельність правових актів показує багатогранність та комплексність у цій сфері. Водночас складність правового регулювання призводить до виникнення суперечностей, які стосуються розвитку правових норм спрямованих на подолання кліматичних змін. Зрозуміло, що сучасне міжнародно-правове регулювання кліматичних питань – результат розвитку міжнародного права, договірної практики його суб'єктів. Фактично, з середини ХХ ст., розвиток цієї сфери отримав поштовх у своєму розвитку. Це відбулося через впровадження в діяльності Всесвітньої метеорологічної організації (англ. – World Meteorological Organization Organisation) терміну «кліматичні зміни», який у подальшому почав використовуватися в значенні зміни клімату. Пізніше, у 1992 р. із роботою Рамкової конвенції ООН про

зміну клімату (англ. – Framework Convention on Climate Change) [1] вперше було закріплено та розтлумачено поняття «зміни клімату», яка означає зміну клімату, яка прямо або непрямо обумовлена діяльністю людини, породжує зміни у складі глобальної атмосфери і накладається на природне коливання клімату, що спостерігаються протягом порівняльних періодів часу. Фактично згаданою Конвенцією та Кіотським протоколом [2], який був підписаний 1997 р. було створено механізм безпосередніх зобов'язань договірних сторін у протидії зміні клімату. Разом із тим, зазначені документи сформували систему принципів, спрямованих на протидію із змінами клімату. До них можна віднести такі як обов'язок захисту кліматичної системи; принцип врахування потреб країн, що розвиваються; принцип вжиття попереджувальних заходів з метою прогнозування, запобігання або зведення до мінімуму причин зміни клімату і пом'якшення його негативних наслідків; принцип права на сталий розвиток; принцип співпраці. Подальшим напрямком розвитку стала міжнародна ініціатива протидії глобальному потеплінню. Її логічним наслідком стало ухвалення 12 грудня 2015 р. Паризької угоди про клімат (набула чинності 4 листопада 2016 р.) [3]. Мета підписання Угоди полягала в утриманні приросту температури та зобов'язанні держав-учасниць знижувати парникові викиди відносно показника за 1990 рік. Десятки країн заявили про власну готовність повністю перейти на відновлювані джерела енергії вже до 2050 р. Це дозволить виконати головне завдання Паризької угоди — не допустити глобального потепління більше, ніж на півтора градуса. Водночас стан аналізу глобального потепління засвідчив, що станом на 2020 рік температура піднялася на 1,7 градуси. Це зумовило нові спроби пошуку ефективних механізмів

по скороченню викидів. Однією із останніх світових подій стало проведення Міжнародної кліматичної конференції ООН у Глазго, що відбувалася в межах щорічної зустрічі сторін-учасниць, яка відбувається в рамках конвенції ООН про зміну клімату. Тринадцятого листопада 2021 р. було підписано Кліматичний пакт Глазго [3], який не містить дієвих і чітко визначених зобов'язань держав по скороченню викидів. За що фактично відразу ж був підданий критиці з боку екологічної спільноти.

Вищенаведене засвідчує обставину того, що світова спільнота на сьогодні зіткнулася з екологічними, економічними та соціальними проблемами у їх комплексному поєднанні. Водночас світовому співтовариству не вдається знайти компроміс між екологічною безпекою та власними економічними інтересами. Останні переважають перед пріоритетом зберегти планету для прийдешніх поколінь. Незважаючи на багаторічну дискусію щодо необхідності гармонійного поєднання пріоритету сталого розвитку, протидії змінам клімату і економічного зростання у світі продовжують залишатися еколого-економічні кризи і диспропорції розвитку територій. Сучасний стан економічного розвитку виснажує природні ресурси та призводить до згубного впливу на природне середовище. Атмосфери порозуміння та довіри не вдається досягнути через дистанціювання держав від ідеї сталого розвитку і протидії кліматичним змінам.

Інша проблема полягає у поєднанні протидії змінам клімату із економічним розвитком держав і декларованими ними цілями сталого розвитку. До викликів сталому розвитку у протидії кліматичним змінам можна віднести такі, як: невідповідність або повільна реалізація державами національних

політик у сфері сталого розвитку; неготовність держав до глобального управління у питаннях сталого розвитку; проблеми із спільною координацією дій; небажання подолати явище сталої нерозвиненості окремих держав; наростання явища ресурсного голоду і, як наслідок, посилення тенденцій до пріоритету власних інтересів перед спільними; слабка дієвість міжнародних інституцій; вплив кризових явищ економічного і соціального характеру стає дедалі відчутнішим; парадигма сучасних міжнародних відносин потребує реформування інституційного механізму, з метою набуття ним рис відповідності вимогам часу; тенденції протекціонізму у різних сферах міждержавних відносин стають дедалі відчутнішими.

Фактично наведені виклики віддзеркалюють, що зміна клімату нерозривно пов'язана із соціальними, економічними та культурними правами. Водночас реалізація таких прав нерозривно пов'язана з можливістю відстояти власні права. Світове співтовариство зіткнулося із проблемою міжнародної екологічної безпеки, яка підсилена конкурентною боротьбою держав за прерогативи у торгівлі, застосування протекціоністських заходів і складністю пошуку зобов'язуючих механізмів. Вочевидь новий вимір у протидії зміні клімату має враховувати можливість реалізації моделі прогресивного економічного зростання, яке повинне базуватися на засадах рівності, взаємності, безпеки економічного розвитку з врахуванням інтересів майбутніх поколінь. Саме наявні протиріччя мають стати рушійними силами для формування нової ідеології міжнародних відносин, спрямованої на досягнення визначених цілей.

Наступним напрямку розвитку міжнародної співпраці в окресленій сфері виступає недосконалість міжна-

родно-правового механізму відповідальності за порушення екологічних норм. Міжнародному співтовариству не вдалося створити дієвого універсального механізму міжнародно-правової відповідальності за порушення норм екологічного законодавства. Особливої гостроти це питання набуває в контексті відповідальності держав і захисту постраждалих суб'єктів міжнародного права внаслідок кліматичних змін. Вочевидь відсутність єдиного універсального правозахисного органу з екологічних питань створює ілюзію безкарності в порушеннях екологічного законодавства. Сама відсутність такого інституційного утворення ставить під сумнів не лише розуміння потреби нагальності належного реагування на зміну клімату але й бажання держав бути власне суб'єктом цієї відповідальності.

Зрозумілою є та обставина, що кліматичні зміни будуть лише посилюватися. На сьогодні світ вочевидь програє невпинним змінам клімату і одна з наріжних причин цього процесу – це відсутність політичної волі. Водночас зміни клімату впливають на економічний розвиток держав, оскільки призводять до погіршення можливостей використання природних ресурсів. Часто-густо після прийняття державою міжнародно-правових зобов'язань їх подальша реалізація на національному рівні може бути посередньою, а формування національного законодавства не відбуватися достатньо динамічно.

Разом із тим, транскордонність завдань, які ставляться в межах сталого розвитку і протидії кліматичним змінам, як двом взаємопов'язаним напрямкам міжнародного співробітництва, обумовлює первинну можливість їх вирішення виключно на міжнародному рівні. Така співпраця має відповідати сучасним викликам які стають ви-

значальними для напрямків подальшого формування договірного механізму.

Феномен механізму кліматичного співробітництва перебуває на стадії становлення. Попри значну кількість діючих міжнародних організацій та низку міжнародно-правових документів міжнародний механізм кліматичного співробітництва є недієвим. Тому послала практична і наукова потреба удосконалення міжнародного механізму кліматичної співпраці.

Тому шляхами удосконалення міжнародної співпраці із запобігання зміни клімату можуть стати: надання зобов'язуючого характеру документам міжнародних організацій у галузі охорони навколишнього середовища; створення єдиної універсальної організації, метою якої було б регулювання відносин між державами в галузі кліматичного співробітництва; створення єдиного універсального міжнародного судового органу для вирішення справ, пов'язаних зі зміною клімату.

Людство має створити стійкі і надійні механізми захисту для постраждалих країн внаслідок кліматичної кризи. Але ступінь результативності консолідації суспільства в розв'язанні екологічних проблем, збалансованості розподілу еколого-економічних благ і природних ресурсів зумовлюється, насамперед, особливостями прояву науково-технічного прогресу від логіки «інформаційної», «наслідування-імітації», «руйнування-відновлення» до логіки «емерджентної». Формується особлива форма інтеграції систем, що підпорядковується технологічним законам. Вона здатна активізувати екологічні загрози із винятково високим градієнтом посилення факторів ураження населення, навколишнього середовища під час їх виникнення, акумуляції та розвитку. Водночас усвідомлення «нових реалій» XXI ст. дає імпульс до

трансформації стратегічних орієнтирів суспільства і утвердження позитивної інноваційної домінанти в реалізації міжнародної екологічної безпеки в контексті основних засад концепції сталого розвитку.

Отже, сталий розвиток потерпає від відсутності єдиної нормативно-правової бази, яка б дозволила визначити, що можна вважати загальноновизнаними принципами і нормами адже саме з їх допомогою можна було б усунути прогалини в положеннях міжнародних договорів. Праву сталого розвитку притаманна розгалуженість секторальних нормативно-правових положень. Відсутність єдиного підходу у розумінні принципів сталого розвитку призводить до складнощів у розумінні керівних засад реалізації такого розвитку з позицій змісту. Отже, реалізація протидії зміні клімату на національних рівнях становить непросте завдання в зв'язку із розмитістю національних законодавств, недостатністю фінансування та відсутністю належного інституційного потенціалу. Важливим елементом здійснення цього процесу виступає розроблення дієвих механізмів міжнародної співпраці. Перетворення в цьому напрямку потребують координованості, взаємної відповідальності і звітності, зацікавленості та ефективності. Саме посилення прозорості і підзвітності у використанні допомоги сприятиме створенню ефективних і взаємовигідних партнерських відносин у цій сфері, усуненню деструктивної різновекторності. Світ намагається прогнозувати майбутнє, а Україна існує в умовах малої прогнозованості. Українське суспільство оглядається у своє минуле і не готується до викликів не лише майбутнього, а й сьогодення. Держава має вирішувати таку ключову проблему: глобалізація і сталий розвиток, безпека і сталий розвиток, право і сталий розвиток, економіка і сталий розвиток, права людини і сталий розвиток

і екологія і сталий розвиток. Без врахування цих напрямків діяльності навряд чи можна говорити про ефективність відповіді на виклики сьогодення.

Список використаних джерел

1. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text
2. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text
3. Паризька угода. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text
4. Glasgow Climate Pact. URL:

https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cma3_auv_2_cover%20decision.pdf

Reference

1. United Nations Framework Convention on Climate Change, UNFCCC. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text
2. Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text
3. L'accord de Paris. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text
4. Glasgow Climate Pact. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cma3_auv_2_cover%20decision.pdf

CLIMATE CHANGE: ENVIRONMENTAL AND LEGAL COMPONENTS

Kharchuk O. O.

Abstract. *The author analyzes the important aspects of the reform of the international legal framework in countering climate change. Currently this issue arises as one of the most controversial in the international community. The problematic of the research explained that the existence of humanity and all life on the planet was under threat. The research work analyzes the prospects of practical improvement of international climate cooperation mechanism and describes the main aspects of the effectiveness the international legal instrumental and institutional climate mechanism. The key task of the research work is to analyze the theoretical and legal rules for the functioning of international legal mechanism in combating climate change.*

Key words: *international legal mechanism, climate change, reform of the mechanism of climate cooperation.*